

ЗАГАЛЬНОМОВНІ ЕКСПРЕСИВИ ЯК ВИЯВ ПУБЛІЦИСТИЧНОСТІ ПОЕЗІЇ

Загальна теорія публіцистики в українській науці, на думку В. Різуна, Т. Трачук, В. Галич та інших дослідників, розпочалася на межі 50–60-х рр. ХХ ст. За цей час створено низку праць щодо визначення місця публіцистики в загальній системі літературної творчості, у розробленні жанрів, виробленні медійних принципів і функцій. Серед вітчизняних теоретиків до питань потрактування поняття «публіцистика» зверталися В. Здоровега, В. Рубан, Д. Прилюк, І. Валько, Д. Григораш, К. Кухалашвілі, А. Москаленко, М. Шлемкевич, Й. Лось, інші. Склалися енциклопедичні та словникові визначення. Щоправда, всі вони різні, іноді до заперечення. Ми виходимо із твердження професора Й. Лося, що публіцистика – «це словесна й візуальна сфери моделювання свідомості, вияв динамізму людського духу, політичне й морально-філософське освоєння історії та актуальної суспільної практики, всеохопний засіб формування особистості, площина зазначення вартостей та інтересів людей, соціальних груп і націй, втілення їх культурної ідентичності» [1, 24].

Поетичні твори цього жанру відзначаються поєднанням глибокої ідейності з емоційною схвильованістю. У них, паралельно з образним відображенням дійсності, автори також оперують науково-філософськими поняттями. Публіцистичність поезії, окрім усього іншого, виявляється не стільки в утвердженні існуючих порядків, скільки в сумнівах щодо їх правомірності, утвердженні або запереченні певної думки. Вказані риси автори також проявляють через систему експресивних лексичних одиниць, серед яких чільне місце належить експресивам трьох основних класів – експресивним іменникам, прикметникам та дієсловам, що беруть активну участь в увиразненні мовлення літератора, у зв'язку з особливостями використання семантики експресивного слова в художньому чи художньо-публіцистичному тексті.

Саме загальномовні експресиви як вияв публіцистичності поезії й стали об'єктом нашого дослідження. А предметом – поетична публіцистика поета-шістдесятника М. Данька.

Загальномовні експресиви зрозумілі й доступні кожному мовцеві, їх фіксують словники, а також більш чи менш часто вживають комуніканти. Потрапляючи до художньо-публіцистичного тексту зі своїми узуальними значеннями, їх відтінками, здебільшого специфічною фонетичною організацією та формальними ознаками, експресивні слова, поєднуючись із експресивами інших рівнів, часто набувають індивідуальних рис, стають фактом породження мовлення окремим індивідом і засобом увиразнення художньо-публіцистичного тексту, виявом його абсолютного антропоцентризму. Візьмемо для прикладу чотири рядки твору, в якому М. Данько змальовує кар'єриста: «У вищих за себе чином, мов дівка, залюблений. / Допоки не перескочить на верхню щаблинку. / Спочатку ніби чманіє, мов заєць розгублений: / «Скидаючи шапку на підлу людинку?»» [2, 174].

Тут римуються між собою емоційно-експресивні слова («залюблений», «розгублений») та загальноновживані, які, набувши емоційно-експресивних суфіксів, перейшли в розряд емоційно-експресивної лексики («щаблинку», «людинку»). Цікавою видається й деталь, що слова «щаблинку» та «людинку» утворені за допомогою суфікса здрібнілості -к-, що дає читачеві більш чітке уявлення про того, хто прагне до влади, – це не «діяч», не «спеціаліст», це й не «людина» а саме «людинка». Відповідно, чіткіше бачаться її прагнення – не посісти достойне якостей людських чи професійних місце і не піднятися на вищий щабель, а саме «перескочити» на «щаблинку».

Передбачити діяльність такого «залюбленого» у вищих «за себе чином» не важко: «забуде поручкатись», «поплеще по спині», нижчі переносяться в розряд «свині», хто не зверху – «нікчеми», «характером ниці» тощо. При такому розвитку теми слід сподіватися авторського моралізаторства. Однак М. Данько йде іншим шляхом і закінчує твір знову ж таки за допомогою емоційно-забарвленої лексики, майже парадоксально: від такої діяльності кар'єрист «... Помер отруєний газами / Власного виробництва» [2, 174].

Для характеристики героїв творів, для змалювання картин М. Данько послуговується пестливими, здрібнілими, згрубілими, лайливими та іншими словами з розряду емоційно-експресивної лексики: «рослинка», «жіночки», «бандюги», «хамло», «погань», «пики», «виродки», «нікчема», «хвойда» тощо. Ділячись із читачами за допомогою цієї лексики думками, враженнями чи переживаннями, літератор-публіцист веде мову на найвищому реєстрі, і надрич, який відчувається в його голосі, не складає враження відірваності від дійсності та проголошення модно-високих істин.

На емоційно-експресивній лексиці тримається фактично кожна строфа публіцистичної поезії «Ох, якби ж то наше поле...». З-поміж них і слова, утворені за допомогою суфіксів (пестливості -ісіньк- «звичайнісінькі», здрібнілості -к- «бур'янинка», «вусики»), і власне емоційні, що слугують для позитивних чи негативних емоцій, викликають уявлення й асоціації («не кохати, розлюбити»; «кров'ю перемиті»; «зухвало обертався»; «на синіх неба тацях»; «відвернутись, занехаяти своє»), і близькості до експресивно-забарвлених – із переносним значенням («щебетали солов'єм»), і успадковані зі старослов'янської («зело»): «Як же можна відвернутись, / Занехаяти своє? / А вони ж, проклявши утиск, / Щебетали солов'єм!» [2, 120].

Через емоційнозабарвлену лексику М. Данько відкривав і своєрідні кодекси вимог до себе, що, врешті, поставали узагальнювальними постулатами: «Підозрюю: вже Кармалюк / Ліпився з мене на гадюк... / Евакуація. Війна. / Немов розрядка – чорна віха. / Лише в ненависті утіха ж, / Лише в проклятті жив сповна!» [2, 59]. Також із її допомогою малювалися більш чіткі картини, що яскраво поставали в уяві читача. До названих, наприклад, можна віднести такі словотвори, як «Чорти горох на морді молотили», «діла криваво-чорні», «схарапудилось перо» та інші.

Особливим емоційним забарвленням відзначаються метафоричні конструкції, побудовані на взаємопроникненні абстрактної книжної лексики з народнорозмовною. Внаслідок цього відбувається зіткнення різних мовно-експресивних джерел і формується іронічна оповідь: «концепція лакиз», «попіл імперій». Послуговувався М. Данько у творах: перифразом – «кандидати в сніжні тундри», «кривавий урожай», «слуги крісла і чинів», «жовтневі ланцюги»; метафорами-прикладками, подаючи за їх допомогою порівняння без допоміжних слів – «золото-волошкове», «людина-крапля», «модрини-струни», «ліврейно-ліверний роман»; синкретичними та метафоричними епітетами, які несуть велике виражальне значення тексту соціальної комунікації – «серце стрепенулось крилато», «басувала біла весна», «таємницю відчувати жаско», «п'янка ласка».

Отже, у публіцистичній поезії загальнономовні експресиви – явище стилістичного порядку, мовностилістичний прийом. Саме це, допомагаючи авторові урізноманітнити своє повідомлення, зробити його більш оригінальним і цікавим, виступає засобом глибшої передачі того чи іншого явища, є одним із найзначніших виявів публіцистичності поезії.

Література:

1. Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу : навч. посіб. для вищих навч. закл. III–IV рівнів акредитації / Лось Й. Д. – У 2 ч. – Ч. 1. – Львів, 2008.
2. Данько М. Й сонця прихилив би!.. : [поезії] – К., 1991.